

Išrautas kalbotyros ąžuolas

Alekso Stanislovo Girdenio atminimui

Ankstyvas rugsėjo 16-osios rytas. Penktadienis. Būrys įvairių šalių kalbininkų, literatų, etnologų, tautosakininkų susirinko į trečią akademikui Vladimirui Toporovui skirtos tarptautinės mokslo konferencijos „Baltai ir slavai: dvasinių kultūrų sankirtos“ dieną. Klausėmės pranešimų. Kaip pašėlęs puolė blaškytis mobilusis telefonas. Pamaniau: „Vėl kokie reikalai“, ir kažkodėl nežvilgtelėjau. Staiga atsistojo ne pagal programą numatytas kalbėtojas Artūras Judžentis ir pranešė kalbos mokslo pasaulį sukrečiančią žinią: mirė profesorius habilituotas daktaras Lietuvos MA narys korespondentas ilgametis Vilniaus universiteto dėstytojas, lietuvių fonologijos mokyklos įkūrėjas Aleksas Girdenis. Sustingo salė, atrodė, gal kažkas apsiriko, gal tai netiesa... Puoliau skambinti ir tada suvokiau, ko nerimo telefonas. Kolegos skubėjo pranešti skaudžią naujieną. Juk penktadienis, reikia pasirūpinti, kad žinia pasiektų visus, prisilietusius prie Alekso Girdenio giliausios išminties, žaižaruojančio talento – talento mąstyti ir rašyti apie kalbą, talento bendrauti, dosniai dalyti idėjas, patraukti į kalbos mokslą jaunuosius kolegas. O kur dar ekspedicijos, tarmių tekstų užrašymai ir šifravimai, kompiuterijos pamokos, senųjų raštų, Jauniaus rašybos šriftai, kalbos praktikos straipsniai ir laidos, šachmātai, įkvėpti poezijos posmai, dainos, net ir vaidmuo kine... Sunku išvardyti viską, ką aprėpė Aleksas Girdenis, o ir kažin ar įmanoma. Nebuvo Lietuvoje ir ne tik joje kalbininkų, apskritai filologų, nežinojusių apie Profesorį. Daugybė buvo jo studentai Vilniaus universitete ir Vilniaus pedagoginiame universitete, dar kiti klausėsi jo paskaitų Šiaulių universitete. Visi tą dieną, užklupti šios žinios, susimąstė: kas dabar bus, juk išėjo pats Girdenis, moralinis autoritetas, kuriam gyvam esant nejauku buvo rašyti blogai, kaip paskui į akis pažiūrėsi. Visi žinojo, kad Profesorius skaito be galo įdėmiai, nė minties negalėjo būti, kad pro jo akis praspūs kokia nevykusi formuluotė ar nedarniai suregztas sakinyš. Tikriausiai ne man vienai atėjo į galvą: „Kas bus po Girdenio, kaip bus be jo?“

Susijaudinę galvojom apie Profesoriaus šeimą, žmoną Danutę, sūnus Povilą ir Juozą, anūkus, seserį, rašėm kolegoms ir bičiuliams ir buvom su savo mintimis vieni ir tomis dienomis tokie vieniši.

Profesorius gimė, kaip užrašyta visuose oficialiuose šaltiniuose, 1937 m. spalio 19 d. Tryškiuose. Daugelis žinojom, kad kažkas ne taip dėl tos gimimo datos. Pasirodo, kad metai buvo prapuolę. Jie dabar atsirado, ir Profesoriaus našlė Danutė patikslino, kad Aleksas Girdenis gimė 1936 m. spalio 19 dieną. Gimė Žemaitijoje, kurią mylėjo neapsakomai tyra meile. Žemaičių kalba jam buvo pati gražiausia, žolė žaliavo žaliausiai, šunys lojo garsiausiai gimtinėje, o Venta buvo pati srauniausia ir gražiausia pasaulio upė. Šių eilučių autorė, prieš daugybę metų susipažinusi su Profesorium (tada jis dar nebuvo profesorius) Vieکشniuose, su juo visą gyvenimą ir visomis progomis kalbėjo tik

žemaitiškai, kaip, beje, ir su ištikimu Alekso Girdenio bičiuliu Romualdu Granausku. Graži buvo draugija, trys G... Granauskas liūdnai pasakė: „Tą penktadienį mirė paskutinis mano draugas.“ Kai paklausiau, o kaipgi aš, atsakė: „Tu ne draugas, tu draugė.“ Labai daug širdies ir jausmų buvo tame žodyje *draugas*. Daugžodžiauti nei gyvenime, nei kūryboje nelinkęs rašytojas sudėjo į tą žodį visą savo praradimo skausmą ir visas vienatves – jų dabar bus jau nebe trys, o daugiau.

Ilgai autorės buvo galvota, ar kalbėti apie Alekso Girdenio darbus. Apie juos šio žurnalo skaitytojai tikrai žino. Ne vienas dėstytojas ateityje savo studentams kaip mokslinio darbo, mokslinės etikos ir mokslinio stiliaus etaloną atvers Alekso Girdenio kalbotyros straipsnių tritomį, ne vienas studentas ir doktorantas savo kelią į kalbos mokslą pradės nuo „Teorinių lietuvių fonologijos pagrindų“.

Profesorius degte degė mokslu, buvo laimingas su bendraminčiais Vladu Žuliu, Valerijum Čekmonu, Albertu Rosinu, irgi jau išėjusiais. Su savo mokytoju Zigmū Zinkevičium nauju žvilgsniu pažvelgė į lietuvių tarmių klasifikaciją, didžiai vertino filologo Petro Skirmanto matematinę ir kompiuterinę polėkį. O kur dar 37 jo lietuvių ir latvių doktorantai, sėkmingai apsigynę disertacijas... Su vienu iš jų, dabartinių Šiaulių universiteto prorektorium Juozu Pabrėža, sudarė žemaičių rašybos sistemą. Su dar vienu žemaičiu, buvusiu savo prodekanu Alfonsu Tekorium, buvo paniręs į eksperimentinės fonetikos gelmes. Apie eksperimentinės fonetikos laboratoriją, jaunųjų mokslininkų seminarus dar bus prirašyta daugybė atsiminimų, impresijų, nes ne vienam tai buvo didžiosios pažinties su tikrąja kalbotyra pradžia ir įkvėpimas pasinerti į ją. Kartu tai buvo ir labai smagus šmaikštumo kupinas bendravimas su genialiū kalbininkū. Parašiau *genialus* ir susimąščiau. Nepasakėme bičiuliui to žodžio, kai jis buvo pačiame žydėjime, kai jo skardus balsas pripildydavo visas Filologijos fakulteto kerteles. Juokaudavau, kad Girdeniui tapus fakulteto dekanu nereikės telefono, kai norės pasikalbėti su rektorium. Jis pats sakydavo, kad negalys tyliai kalbėti, nes užkimstąs. Daug ko nepasakėm, kai jo nuotaika tai krisdavo į bedugnę, tai kildavo iki saulės, o naktimis atlėkdavo kosminiu greičiu rašomos žinutės. Jau keleri metai Profesorius liūdėjo, kad nebereikia į universitetą. Nepatiko jam tas žodis *emeritūra*, Granausko pervadintas *armatūra*, ne prie širdies buvo sėdėti namie. Vis dažniau pasigirdavo: *Nier ūpa... kažku sumėzges esu.*

Vlado Braziūno nuotr.

Prisimenu gerai tą dieną, kai Aleksui Girdeniui buvo įteikta Nacionalinė mokslo premija, kai jis, apipiltas gėlių puokštėmis, taip gražiai šypsojosi, bičiulių ir mokinių apsuptas. Paskui buvom pakviesti pasėdėti Istorijos fakulteto kavinėje, kur žaižaravo laureato mintis, liete liejosi prisiminimai, kur buvo kalbama apie žmones, daiktus, reiškinius, įvykius, kalbą. Sunkus tai menas kalbėti apie kalbą, bet čia Profesorius buvo virtuozas, nepaprastai jautriai, subtiliai ir kartu žaismingai aprėpiantis tai, kas kitam būtų buvę neaprėpiama. Kiek gyvenimų gyveno šis žmogus? Su kiekvienu kolega bendravo, kalbėjo, susirašinėjo – tik jiems abiem suprantama kalba, turėjo tik jiems abiem bendrą kodą.

Nebuvau Profesoriaus studentė, mokinė, buvome draugai, vadinę vienas kitą mažybiniais vardais ir kalbėję apie kasdienes rūpesčius ir džiaugsmus. Profesorius džiaugėsi, kad su žmona Danute parengė „1759 metų „Ziwato“ indeksą“. Jis buvo labai laimingas, klausydamasis sūnaus bardo Povilo dainų. Povilas dainavo ir tėvo poeziją. O poezija Profesoriumi gražiausiai skambėjo žemaitiškai... Aleksas Girdenis džiaugėsi sūnaus Juozo analitiniais gebėjimais, nors nebūdavo didžiai patenkintas, kai Juozas nugalėdavo jį žaidžiant šachmatais. O juk šachmatininkas Profesorius buvo neeilinis. Aleksas Girdenis ne vienoje knygoje yra iš širdies padėkojęs marčiai Skaidrai už pagalbą verčiant santraukas į vokiečių kalbą. Nušvitęs pasakodavo, kaip pasisėkė Povilui, kokia šauni jo žmona – gera, graži, darbšti, mylinti.

Iš stambiausių darbų paskutinis buvo „Purpura iszganima mukos Iezusa“. Čia buvo sugrįžta prie šiaurės žemaičių kretingiškių tarmės, labai natūralios ir gyvos „Purpuros“ gramatikos. Profesoriumi labai rūpėjo gimtosios kalbos tarmių ir leksikos likimas. Lietuvių kalbos instituto Tarmių archyvui jis perdavė savo sukauptus tarmių įrašus, „Lietuvių kalbos žodynui“ – apie 50 tūkst. savo užrašytų žodžių.

Giliausius pėdsakus bičiulis ir mokytojas įmynė kalbotyroje – visur, kur tik pasiekdavo jo ranka ir užkabindavo širdis. Našlaitės dalią teks išgyventi daugeliui Profesoriaus prakalbintų ir išpuoselėtų kalbotyros sričių. Dar vėliau suprasime, ką praradome, kai skausmas kiek atlėgs, kai reikės kalbėtis su savo mokiniais, kai reikės išmintingo patarimo. Daug ko reikės, bet dabar jau teks patiems ieškoti išeities ir rasti atsakymus.

Sakoma, nėra nepakeičiamų žmonių. Nežinau, kada atsiras galintis nors trupinėlių pakeisti Profesorių Aleksą Girdenį, amžinojo poilsio atgulusį ne po gimtosios Žemaitijos pušimis. O ir Venta srovėna toli, nešdama, plukdydama taip mėgstamą Profesoriaus dainą... *Oi tu pylėli...*

Ir jau ne pats Profesorius, bet jo iškilūs darbai skatins žvelgti ir žengti pirmyn – į tas kalbos mokslo platumas, į kuriasėjo jis pats ir drąsino eiti savo mokinius ir kolegas.

Grasilda Blažienė

„Gimtoji kalba“, 2011 m. nr. 11, p. 18–20